

maradhatatlan hangversenyekről írt. Ezekre az írásokra különösen érvényes a korábbi megfigyelésem, hogy Fodor nagyon is szubjektíven ítélkezik, csak a szép, a tartalmas, az emberi szívódik föl génjeibe. Úgy villant föl egy-egy festményt, színészi gesztust, zenei élményt, érezni lehet, boldogan osztja meg olvasójával a művészet varázslatos perceit.

Remélem, az eddig elmondottakból is körvonalazódik Fodor András szerkesztői törekvése, tükröződik a sokszínű és sokágú művészet iránti fogékonysága. Megőrizte pártatlanságát azokkal a fiatalokkal szemben is, akiknek ő egyengette a szárnypróbálgatás után a megjelenés lehetőségeit, vállalja ezzel a megőrzés gyönyörű tisztességét. Teszi ezt annál is inkább, mert egyre többet tud meg a világból, szelektív képessége erre predesztinálja. A fél évszázadon túl már nagyon tisztán látja az egyes művészetek kölcsönhatását, a hatalmas tengerből biztosan emeli ki azt a keveset, ami fölmutatásra érdemes. (Szépirodalmi 1980.)

RÁDICS KÁROLY

TOLNAI GÁBOR: NŐNEK AZ ÁRNYAK

Rendhagyó módon a kötet utolsó írásának idézésével kezdjük Tolnai Gábor tanulmánygyűjteményének ismertetését. A sorrendben utolsónak közölt interjú nemhiába kölcsönözte címét az egész összeállításnak, jelentősége messze túlmutat a műfaj megszabta követelményeken, belőle egy gazdag életút bontakozik ki, és nem utolsósorban lényeges segítséget ad a tanulmányok módszerének elemzéséhez is. (A másik ok, ami miatt a *Nőnek az árnyak* részletesebb ismertetést igényel az, hogy a televíziós interjú szövege itt lát először napvilágot; képernyőre kerülése is visszhangtalan maradt, mert a szerencsétlen műsorszerkesztés következtében egy hétköznap koradélután, a legkevésbé frekvenciált időben volt látható.)

A beszélgetés kérdező-riportere Koczka Sándor irodalomtörténész, aki a kollégiais barátság kapcsán is jó ismerője Tolnai Gábor pályájának és műhelygondjainak, úgy irányította az interjút, hogy közben a gyerekkortól kezdve a fiatal éveken át, a pályakezdő irodalomtörténésztől a nemzedékeket oktató nevelő tudós tanárig folyamatos képet kapunk, kitérve benne olyan sorsdöntő állomásokra, amelyek Tolnai Gábor pályájára meghatározóak voltak. Sokat tudunk már a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumáról, a „növelő közösségről”, hogy itt mégis és ismét szóba kerül, annak oka, hogy egyre kevesebben vannak, akik hitelesen tudnak nyilatkozni erről a fiatalokat érlelő haladó szel-

lemi mozgalomról, de amit ők tudnak, azt senki más nem mondhatja el helyettük. A beszélgetésnek ennél a részénél fellapozhatjuk a kötet egyik idevágó tanulmányát, amely *A Korunk és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma* címet viseli. Az ötvenéves Korunk jubileumán elhangzott előadás feleleveníti a fiatal irodalmár-művész közösség és Gaál Gábor elkötelezett lapjának kapcsolatát, a kortársi visszaemlékezést a Korunknak a mozgalom tevékenységéről, kiadványairól írt bírá-lataival támasztva alá. A „bírálatok” kifejezést Tolnai Gábor is hangsúlyosan használja, hiszen a Korunk és a Kollégiuma kapcsolata nem volt mindig vitamentes, ahogy a visszaemlékezés szól: „ifjonti fővel meg kellett vívnunk a magunk harcát a folyóirat lapjain olvasható, kezdetben idegenül ható gondolatokkal”. Ennek a harcnak, a mozgalom fejlődéstörténetének fontos dokumentuma ez az írás.

Tolnai Gábor indulására és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumára egyaránt meghatározó volt Radnóti Miklós közelsége, barátsága. Tolnai már Radnóti életében is több recenziót írt a költőbarát frissen megjelent kötetéről. Érdekes lenne egyszer kötetben összegyűjtve látni azokat a kritikákat, amelyeket a mozgalom tagjai írtak egymásról akkor, amikor még nem mint irodalomtörténetet értékelték egymás tevékenységét, hanem a kortársi ráismerés örömeivel vagy javító szigorá-
val foglalkoztak az éppen megjelent kötetekkel.

A mostani gyűjteményben Tolnai Gábor legmeggrázóbb Radnóti-írását tette közzé, annak az útnak a dokumentumait, amellyel Radnóti utolsó napjai után nyomozva járta végig *A Meredek út végső szakaszát* – amely először az Irodalomtörténet lapjain látott napvilágot. 20. századi irodalomtörténetünkben szokatlan az ilyen nyomozás, napról napra, kilométerről kilométerre szembesíteni a visszaemlékezéseket és a tényeket, meghallgatni a sok-sok emlékezőt és kiszűrni mindazt a lényeg-
get, ami Radnótinak a halálba vezető útját megvilágíthatja, a tragédia időpontját pontosíthatja. A pontosságra törekvő megfogalmazás és a kortárs-barát fájalmát tükröző megrendültség ötvözete ez az írás. Gyakorta kerül szóba manapság, hogy hiányzik (többek között) egy áttekintő Radnóti-monográfia. Maga Tolnai is beszél ennek előkészületeiről Koczkás Sándornak. De vajon újra kell-e írni azt, ami megvan? Tolnai Gábor közel harminc kisebb-nagyobb Radnóti-tanulmányt írt, összességükben több száz oldalt tesznek ki. Nem kellene egy kötetben kiadni ezeket az írásokat? A kívánt szintézis megteremtését (amely meggyőző-désünk szerint már az újabb nemzedék feladata), így segítenék a legjobban ezek az írások. (És együtt látva valamennyi Radnóti-tanulmányt, hátha valaki felfedezné Tolnai Gábor Radnóti-szintézisét.)

A visszaemlékezés jellegű tanulmányok közül kettő is foglalkozik Babits Mihállyal. Tolnai korábban két ízben írt Babitsról tanulmányt és

írásainak címe is jól jelzi, milyen vonatkozások érdekelték őt Babits személyiségének feltárásakor. Az első írás, amely még a szerző egyetemi hallgató korát idézi *A magába zárkózott költő* címet viselte (Erdélyi Helikon, 1935), a második a Babits halálakor kiadott emlékkönyvbe (1941) készült *A hagyományörző* címen. Mindkettőt fölhasználta a most közreadott, emlékeket idéző tanulmány, József Attila versét választva címmel és mottóul: *Magad emésztő* . . . A fiatal Tolnai Gábor, aki Babits hívására került a Nyugat vonzáskörébe és vált a lap sokat foglalkoztatott munkatársává, a személyes találkozásokkal eleveníti fel, amelyek fontos adalékokat szolgáltatnak többek között Babits és József Attila viszonyához, Babits utolsó korszakának megértéséhez. Ugyancsak személyes emlékeken alapul az a tanulmány, amely *Babits Mihállyal A vihar bemutatóján* történt találkozását eleveníti fel. Ez az írás jellemző módon világítja meg Tolnai Gábor visszaemlékező módszerét. Talán soha nem kerül ugyanis megírásra az est emléke, ha Belia György a *Beszélgetőfüzetek* sajtó alá rendezője néhány sor tisztázásakor nem kéri az irodalomtörténész segítségét. A néhány sor Tolnai Gábornak Babits páholyában tett látogatására utal, a tények tisztázása mellett azonban emlékek sorát hívja elő a szerzőben, amely megint csak lényeges és más által el nem mondható visszaemlékezéssel szolgál, és Babits mellett a Németh László-kutatásnak is fontos láncszeme.

A személyesség, amely Tolnai Gábor írásainak igazi jellemzője, első sorban a visszaemlékezéseknek a sajátja. De nem mentesek a személyes megnyilatkozásoktól azok a tanulmányok sem, amelyek Tolnai Gábornak fő kutatási területével, a régi magyar irodalommal foglalkoznak. Ugyanakkor, ezt ismét a záróinterjúból tudjuk, Tolnai Gábor utóbbi, a régiséggel foglalkozó tanulmányaiban új módszer kialakításával kísérletezett. Legszemélyesebb írása, a *Maradj velem* . . . kapcsán mondja: „Ezután vagy szépirodalmat lehetett volna csinálni, de arról már lekéstem, vagy pedig áttérni egy új metódusra. Kosztolányi fogalmazta meg egyszer, hogy az öregkorban megszűnik a póz, megszűnik a tetszelgés, megszűnik minden dísz, és szinte csontvázszerűen kell fogalmaznunk. Azóta megjelent jó néhány tanulmányom, amelyben már nem ezzel a módszerrel dolgozom, hanem tárgyilagosan fogalmazok. Az összehasonlító irodalomtörténet terén próbálok új módszert kialakítani. Ezt tettem például legújabban a Balassi-tanulmányomban vagy *A magyar barokk és a mediterrán világ* című tanulmányomban és más írásomban is.”

Az idézett írásokat közli a mostani kötet is. A barokk-tanulmány olaszországi felolvasásakor is nagy visszhangot váltott ki, a személyes jellegű indíttatás ellenére széles körű kitekintést ad a magyar és a

mediterrán tizenhetedik-tizennyolcadik század vizsgálata területén, ismerve és idézve az olasz és a spanyol szakirodalmat éppúgy, mint a korszak legjobb magyar ismerőit és az irodalmi recepciók kései dokumentumait (itt Kemény Zsigmond Camões életrajzára, illetve Babits Balassi-tanulmányára utalhatunk). Tolnai Gábornak elévülhetetlen érdemei vannak a Szenci Molnár-kutatások újraindításában. Az itt közölt tanulmányok között van problémafelvető (*Szenci Molnár Albert értékelésének néhány kérdése*), egy íráson belül is szintézisre törekvő (*Szenci Molnár személyisége*), és filológiai újdonságokat szolgáltatató (*Molnár Albert éneke. A Faust-monda hazai történetéhez*). De ide kapcsolható a *Monológok* fejezetből az az alkalmi írás is, amely az Ady-centenárium idején Ady és a régi magyar irodalom kapcsolatát kutatva Szenci Molnár Albert zsoltárait idézi az Ady-versek mellett (*Ady, a válaszadó*). Ugyancsak elvi tisztázó jellegű a *Tótfalusi Kis Miklós kutatásának és értékelésének kérdéséhez* hozzászóló tanulmány és irodalompszichológiai módszerrel él az az írás, amely Tótfalusi halotti kartájának száraz latin versezetei ürügyén a búcsúztató íróinak jellemvonásait kutatja. Hogy a száraz filológián túl ehhez mi ad segítséget, ahhoz szolgáljon adalékul Tolnai Gábor nyilatkozata a rádióban elhangzott *Tudósok fóruma* című műsorából: „Ahogy a festő belerajzolja önmagának és kortársainak, barátainak az arcvonásait az alkotásaiba, ugyanúgy vagyok én is . . . nem lehet a régivel másként foglalkozni, mint ha a jelenünk modelljeiből indulunk ki, önmagunkból és a kortársainknak a portréiból. Ezzel nem hamisítjuk meg a múltat, ellenkezőleg, elvenebbé tesszük, és a maga korának szituációjában élő embert igazabban így tudjuk megragadni.”

Ez a módszer teszi izgalmassá Tolnai Gábor tanulmányait, hatásában pedig nagy szerepet játszik írói stílusa is. Szekfű Gyuláról mondja egy helyen, „hogy az igazi történész, illetve irodalomtörténész akkor ér el jelentős hatást, ha nagy stiliszta is”. Tolnai Gábor mindig igényes önmaga és mások stílusával szemben, ez a magas fokú igény jellemző visszaemlékezéseire éppúgy, mint irodalomtörténeti tanulmányaira vagy jubileumi megemlékezéseire. Igényes munkamódszerének bizonyítéka, amikor elárulja, hányszor fogalmazza újra írásait, egy-egy oldalhoz néha tizenöt-húsz lapnyi papírt is fölhasználva.

A módszer másik jellemzőjeként nem hagyható említés nélkül, hogy Tolnai Gábor írásainak egy része a tanítványaival folytatott közös műhelymunka eredménye. Igazolja ezt a Balassi-tanulmány ajánlása, a Radnóti útját követő nyomozás jegyzetanyaga, de a Szenci Molnár Albert jelentőségét felismerő egyetemi szemináriumi óra felévenítése is. Tolnai azok közé tartozik, akik tiltakoznak a „tudós”

elnevezés ellen, és legnagyobb rangnak tartják, ha valaki tanár. Vallja, hogy „a fiatalokkal való találkozás az előadásokon és a szemináriumokon szakmailag is megtermékenyítő”.

Ez ad mindig további lendületet a soron következő munkához, hiszen Tolnai Gábor maga írja, hogy kötete korszakot zár le, ő pedig „az örök újrakezdések embere”. (Szépirodalmi, 1981.)

NÉMETH S. KATALIN

PÁRBESZÉD A GROTESZKRŐL

BESZÉLGETÉSEK ÖRKÉNY ISTVÁNNAL

Dokumentumkötet: azokat az interjúszövegeket bocsátja közre – tematikus elrendezésben –, amelyeket a sajtó, rádió és tévé hazai és külföldi riporterei készítettek Örkény Istvánnal pályája zenitjén, 1967 és 1979 között. (Korábban bizonyára nemigen ostromolták a nyilatkozatait leső újságírók.)

Az interjú különös műfaj. Voltaképpen rendkívüli műgonddal készül; szokványos esetben a magnetofonnal rögzített beszélgetést előbb a riporter önti irodalmibb formába, aztán a nyilatkozó dolgozza át, s így, kettős munka eredményeként kerül a szerkesztő asztalára, aki a végső simításokat eszközli a szövegen. E többszörös stilizálásnak azonban észrevehetetlennek kell lennie, hiszen az interjú akkor jó, ha a spontán beszélgetés benyomását kelti; ha a kérdések és válaszok az értekező próza feszes mondatfűzését s szigorúan komoly és személytelen modorát formázzák, odavész az a sajátos aura, ami e műfaj egyik legfőbb hangulati vonzereje.

Ebből következik viszont az is, hogy az interjúk dokumentumértékét bizonyos megszorításokkal kell értelmeznünk. Nem abban az értelemben, hogy a szöveg hitelessége lenne kérdéses, hiszen a nyilatkozónak – korrekt eljárás esetén – módja van ellenőrizni, milyen szavakat adott szájába a riporter, autorizálhatja, hitelesíti a publikációt. E műfajban azonban bizonyos eltérések adódhatnak a megnyilatkozás és a nyilatkozó valódi véleménye között. „Képzelt beszélgetés a Kortárs munkatársával” című, itt közölt írásában például Örkény így társalog a fiktív riporterrel:

„– Érdekes, hogy ilyen jelentőséget tulajdonít az írott szó hatásának. Egyszer, egy régebbi nyilatkozatában határozottan kijelentette, hogy az író az emberiség érdekében abszolúte semmit se tehet.